

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜNÜN "BEŞERİ SERMAYE KULLANIMI" VE "ÇALIŞANLARIN EKONOMİK STATÜSÜ" AÇISINDAN İNCELENMESİ*

Dr. Yusuf Ö. HAMURDAN

- I. EKONOMİNİN SEKTÖRLERE GÖRE "BEŞERİ SERMAYE STOKLARI" TAHMİNLERİ; "ORTALAMA YAŞ" VE "İŞ TECRÜBESİ" TALEBİNİN TARTIŞILMASI

A. "Beşeri Sermaye Kullanımı" Açısından Sektörel İstihdamın Analizi :

1. "Beşeri Sermaye" nin Literatürdeki ve Ekonomideki Yeri :

Yazımın bu bölümünde amaç, her sektörün, örneğin, ilk, orta veya lise mezunlarını ne oranda kullandığının araştırılması değildir; her bir sektörün ortalama kaç yıl eğitim görmüş kişileri istihdam ettiğinin araştırılmasıdır.

Bilindiği gibi "Beşeri Sermaye" kavramı 1961'de T. W. Schultz¹ tarafından dikkat çekilen bir konu olmuştur. Diğer İktisatçılar, yalnız eğitim değil, sağlık, beslenme, konut v.s. hatta eğlence harcamalarının dahi kısmen bile olsa kişinin üretkenliğine *olumlu etkiler yaptığını işaret etmişlerdir*²

(*) Bu yazı, araştırmacının Türkiye'de İstihdamın Yapısı ve Yönlendirilmesi isimli ve İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesine 1975 de sunulmuş doktora tezinden alınmıştır. Bkz. sf. 126 - 149.

1) T.W. Schultz, "Investment In Human Capital", A.E.R., cilt 51, 1961, sf. 1 - 17.

2) Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. M. Blaug (ed.), **Economies Education**, cilt 1, Penguin Modern Economies, 1968, Bölüm 1.

Profesör A. Krueger'e göre, 1960'ların başında fert başına gelir seviyesi açısından, A.B.D. ile 28 tane gelişmekte olan ve gelişmiş ülke arasındaki farkın yarısından fazlasını üç adet "Beşeri Sermaye" faktörü ile açıklamak mümkündür. Nüfusun *yaş, eğitim ve sektörel dağılımı* açısından yapı farkları bu üç adet beşeri sermaye faktörünü oluşturmaktadır³.

2. Çalışan Başına "Beşeri Sermaye Stoklarının, Sektörel Görünümü :

Önce eldeki verilerin kısıtlaması dahilinde, Türkiye'de "Beşeri Sermaye" konusunda, sadece, okulda verilen eğitim ele alınmaktadır. Şöyle ki, standart olarak, yani öğrencinin, öğretim süresinde uğradığı yıl kayıpları hariç, tablo 1'de belirtilen mezun gruplarının, karşılarında yazılı yıl sayısı kadar "okulda öğrenim" aldıkları kabul edilmiştir. Bkz. Tablo : 1

TABLO 1

Türkiye Analizinde Kullanılan "Beşeri Sermaye" Göstergeleri

Sembol	Eğitim Grubu	Beşeri Sermaye Göstergeleri
E_0	Okur yazar olmayanlar	0 Yıl
E_1	Okur yazar fakat bir okul mezunu olmayanlar	1 Yıl
E_5	İlkokul mezunları	5 Yıl
E_8	Ortaokul mezunları	8 Yıl
E_{11}	Liseler ve Meslekî ve Teknik Okul Mezunları	11 Yıl
E_{15}	Yüksek okul ve fakülte mezunları	15 Yıl

Ashnda, ilk okuldaki 1 standart eğitim yılı ile orta, lise veya yüksek öğrenimdeki 1 standart yılın ağırlıklarının aynı olmadığı bilinmektedir. Aradaki farkın, ilk okulda geçen 1 yılın maliyeti ile

3) Anne Krueger, "Factor Endowments and Per Capita Income Differences Among Countries", *Economic Journal*, Cilt LXXVIII, September, 1968, sf. 642, 653.

yüksek öğrenimde 1 yılın maliyeti arasındaki farkta ifadesini bulduğu öne sürülebilir. Diğer bir ifade ile, *maliyet* üzerinden gidilerek bir düzeltme (ağırlıklandırma) yapılabilir. Yahut, *getiri* üzerinden gidilip bir kapitalizasyona varılarak, bu esasa göre bir düzeltme yapılması düşünülebilir. Ancak, bu konuda tüm Türkiye için geçerli ve yeterli maliyet veya getiri verileri bulunamamıştır⁴.

Ayrıca, *ağırlıksız ortalama okul eğitimi yılı* göstergesi üzerinden yapılan değerlendirmeler bile, beşeri sermaye kullanımı açısından sektörlerin durumu hakkında çok anlamlı sonuçlar vermektedir. Bu nedenlerle, *ağırlıksız ortalamalar* üzerinden yapılan değerlendirmelerle yetinilmiştir. Yapılan hesaplamalar, okulda alınan ortalama eğitim yılı itibariyle Türkiye'de "Beşeri Sermaye" varlığının sektörel durumunu aşağıdaki gibi ortaya koymuştur. (Bkz. Tb. 2)

TABLO 2

Türkiyede Üç Ana Sektörde "Beşeri Sermaye Stokları"
(1960 - 1965)

Sektörler	Kişi Başına Beşeri Sermaye Stoku (Standart okul yılı olarak)	
	1960	1965
Tarım	0,97 Yıl	1,21 Yıl
Sanayi	3,19 Yıl	3,77 Yıl
Hizmetler	4,86 Yıl	5,57 Yıl
Tüm Ekonomi İçin Ortalama	1,77 Yıl	2,19 Yıl

Bu sayılar, tarım kesiminin beşeri sermaye yönünden tam bir açıklık içerisinde bulunduğu apaçık göstermektedir. Ortalama eğitim

4) Bu konuda Türkiye'ye ait kısmi verilere dayanan etüdler için bkz. Bibliyografyadaki: K. Ejde; T. Özelli ve A. Krueger'in çalışmaları.

düzeyinin sadece 1 yıl civarında bulunduğu tarım kesiminde, beceri ve üretkenlik yönünden önemli bir hamle beklemek mantıken imkansız görünmektedir.

Diğer taraftan, kalkınma plânlarında, Türkiye'de tarım sektöründeki üretim artışlarının ancak ve ancak hektar başına verimin artırılmasıyla elde edilebileceği, zira, ekilebilir topraklar açısından daha 1950'lerde ve 1960'larm başında limite varılmış olduğu açıkça belirtilmiştir⁵.

Hektar başına verim artışlarının da, geliştirilmiş tohumluk, gübre, haşere ilaçları gibi modern girdiler, ve modern alet ve makina ve sulu ziraat gibi yeni yöntemler ile gerçekleştirilebileceği yine kalkınma planlarında açıklanmıştır. Ancak, bu yeni yöntem ve teknikleri başarı ile uygulayabilmek için, "fiziki sermaye" ile birlikte "Beşeri sermaye" alanına da yatırım yapılması zorunluluğu yukarıdaki sayılardan açıkça görülmektedir⁶.

Zira, ortalama eğitimin 1 yıl civarında bulunduğu tarım kesiminde, 1965 nüfus sayımında 4 milyon kadın faal nüfus ve 2,2 milyon erkek faal nüfus alfabetizdir; yani okur yazarlıktan mahrumdur. Bu sayılar sadece 15-16 yaş grubunu ihtiva etmektedir. 1970 nüfus sayımına göre 12 ve + yaş tarımsal faal işgücünden erkek ve kadın alfabetizlerin Türkiye toplamı 6 milyon kişidir.

Oysa ki, kamu'nun tarımsal yayım hizmetlerine ilişkin, en basit bir talimatın okunması, anlaşılması ve uygulanabilmesi için bile, en azından, aktif bir okur-yazarlık, hatta ilk okul mezunu bulunmak gerekmektedir.

Sanayi kesiminde bile faal nüfusun ortalama eğitim durumu ilk okul mezunu seviyesine dahi erişmemiş olup, ilk okulun üçüncü sınıfından ayrılma muadilidir. Hizmetler kesiminde ortalama eği-

-
- 5) DPT. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, sf. 27. Tablo: 21 ve Paragraf 1 ve 2.
 - 6) "Fiziki Sermaye" ile "Beşeri Sermaye" arasında gerekli denge konusunda bkz. Harry G. Johnson, "Towards a Generalized Capital Accumulation Approach to Economic Development", OECD, *The Residual Factor and Economic Growth*, Paris 1974, pp. 219-225.

tim ancak ilk okul mezunu seviyesindedir. Görülüyor ki, tarım dışı kesiminde de çalışan başına beşeri sermaye stoku şaşırtıcı derecede düşük bir seviyede bulunmaktadır.

3. "Beşeri Sermaye Kullanımı" Açısından Sektörlerin Ayrıntılı Dağılımı :

1965 yılı için daha ayrıntılı, yani, 43 alt sektöre göre bir değerlendirme yapıldığında, *en yüksek* sektörel beşeri sermaye stokunun, hava ulaştırması, bankacılık, ve kamu hizmetleri ile hukuki ve ticari hizmetler sektörlerinde bulunduğu ve 7 ile 9 yıl seviyesinde olduğu görülmektedir. Matbaacılık, Kimya-Ecza Sanayii, makina imalatı, haberleşme, idare hizmetleri (devlet hizmetleri dahil) v.b.'yi içine alan, ikinci grup on adet alt sektörde, ortalama, eğitim seviyesi sadece, *5-7 yıldır*. Üçüncü grupta onüç alt sektörde *4-5 yıl*; dördüncü grupta ise ortalama eğitim seviyesi *sadece ve sadece 2-4 yıl* olup, madeni eşya imalatı, enerji üretimi, gıda, içki, tütün, dokuma, deri işleme, çimento, cam, porselen v.b. imali dalları dahil 16 adet imalât ve hizmet sektörü bu en kalabalık sektör grubunda bulunmaktadır (Bkz. Tablo : 3) Tarım sektöründe ise, ortalama beşeri sermaye stoku 1-2 yıl arasında bulunmaktadır⁷.

1965 yılma ait olan bu dağıtım beş yılda (1960-65) çok az bir değişme göstermiştir.

7) Tarım sektörünün âtil emek faktörü açısından durumu ve yetişmiş insangücü stokları hakkında sırasıyla bkz. Y. Hamurdan, (1971), ve Dr. N. Demir (1971).

TABLO 3

Alt Sektörlere Göre "Beşeri Sermaye Stokları" (1965)

ED	Yıl	15 - 64 Yaş,	E + K
L			
İFK		Örgün Eğitim Ortalama Süresi (yıl)	
Kodu :		ve Alt Sektör Adı :	
		I. 7 - 9 Yıl	
71 c.		Hava Ulaştırması	
(62, 63, 64)		Bankacılık, Sigortacılık, Gayri Menkul İşleri	
(82, 83.)		Amme Hizmetleri, Hukukî ve Ticari Hizmetler	
31.		Kimya - Ecza İmalâtı.	
32.		Petrol ve Kömür Ürünleri	
36.		Makine İmalâtı	
37.		Elektrik Makineleri İmalâtı	
61 a.		Toptan Ticaret	
71 e.		Diğer Ulaştırma ve Seyahat Acenteleri	
73.		Haberleşme	
81.		İdare Hizmetleri	
84.		Eğlence	
		III. 4 - 5 Yıl	
13.		Petrol ve Tabii Gaz Madenciliği	
19.		Diğer Madencilik	
24.		Giyim İmalâtı	
26.		Mobilya İmalâtı	
27.		Kâğıt İmalâtı	
30.		Kauçuk İmalâtı	
34.		Ana Metaller İmalâtı	
		II. 5 - Yıl	
28.		Matbacılık	
38.		Taşıt Araçları	
39.		Diğer İmalât	
61 b.		Perakende Ticaret	
71 a.		Demiryolu Ulaştırması	
71 b.		Deniz Ulaştırması	
9.		Bilinmeyen ve Gayri Muayyen Faaliyetler	

ED	Yıl	15 - 64 Yaş,	E + K
L			
İFK		Örgün Eğitim Ortalama Süresi (yıl)	
Kodu :		ve Alt Sektör Adı :	

IV. 2 - 4 Yıl

11.	Kömür Madenciliği
12.	Metaller Madenciliği
14.	Taş, Toprak Çıkarma
20.	Gıda İmalâtı
21.	İçki İmalâtı
22.	Tütün İmalâtı
23.	Dokuma İmalâtı
25.	Kereste İmalâtı
29.	Deri İmalâtı
33.	Taş, Toprak Eşya (çimento, porselen, cam v.s.)
35.	Madenî Eşya İmalâtı
4.	İnşaat
5.	Enerji Üretimi
71 d.	Kara Ulaştırması
72.	Depoculuk
85.	Şahsî Hizmetler

V. 1 - 2 Yıl

0.	Tarım, Hayvancılık, Ormancılık.

B. "Ortalama Yaş" ve "İş Tecrübesi" Talebi Açısından Sektörel İstihdamın Analizi :

1. Analizin Mahiyeti :

Bir önceki bölümde, okul öğrenimine olan sektörel talebin 1965 yılındaki dağılımı incelenmişti. Bu bölümde ise okul dışı mesleki yetişme konusuna ışık tutulmağa çalışılmaktadır. Bu konuda istatistik veriler mevcut değildir. Bu nedenle, "İş Tecrübesi" ile ilgili bir gösterge olarak "işgücünün ortalama yaşlarına" göre dağılımı ele alınmıştır.

Şayet, iş tecrübesi, okul dışı mesleki eğitimin bir göstergesi sayılabilirse ve şayet bu tür eğitim, yaş ile birlikte artıyorsa, ger-

çekten, sektörler göre ortalama yaş, "okul dışı mesleki eğitim" hakkında yararlı bir gösterge olarak anlam taşıyabilir.

Diğer taraftan, çeşitli sektörlerde "istihdama giriş yaşı" farklı olduğu da bir gerçektir. Şayet, sektörler göre ortalama ya sdeğerlerinden, o sektörler ortalama giriş yaşı düşülecek olursa, gerçek sektörel "iş tecrübesi" talebi ortaya çıkacaktır. Her ne kadar, bazı varsayımlarla bu işlemi gerçekleştirmek imkansız değil ise de bu yazının amaçları bakımından, burada, sadece, sektörel "ortalama yaş" göstergelerini kullanmak yeterli görülmüştür. Daha yeterli veriler sağlanarak okul dışı eğitim talebinin açık bir biçimde tahmin edilmesi, şüphesiz, çok acil bir ihtiyaç olarak ortada durmaktadır⁸.

2. Üç Ana Sektörde "Ortalama Yaş":

İşgücünün ortalama yaş bakımından üç ana sektörün durumu aşağıda sunulmuştur. Bkz. Tb. 4

TABLO 4
Türkiye'de Üç Ana Sektörde İşgücünün
"Ortalama Yaşı" (1955 - 65)

Sektörler	1955	1965
Tarım	36,25 Yıl	36,80 Yıl
Sanayii	32,76 Yıl	33,28 Yıl
Hizmetler	36,41 Yıl	35,67 Yıl
Tüm Ekonomi Ortalaması	35,22 Yıl	35,88 Yıl

Bu tablo, sanayi en genç, tarımın ise en yaşlı sektör olduğu ve hizmetlerin orta seviyede bulunduğunu göstermektedir. Aslında, tarımda orta yaşlılar yanında (başka hiçbir sektörde rastlanmayan şekilde) yüksek oranda genç ve yaşlı işgücü çalışmakta, ancak, yaşlı

8) Beşerî Sermaye konusunda bkz. G.S. Becker, **Human Capital**, Columbia Univ. Press, 1964. Ayrıca, Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim konusunda bkz. Prof. Orhan Tuna (1973).

grup ağır bastığından ortalama yaş yüksek çıkmaktadır. Türkiye'de tarımın insan emeğine çok yer vermesi, aile tipi işletmelerin tüm aile fertlerini kullanmakta olmaları, bu sektörün kendine özel yaş yapısını açıklamaktadır. Hizmetler sektöründe ise, ortalama eğitim yüksek olduğundan bu sektöre giriş yaşı yüksektir; ve bu durum, "ortalama yaş" ve "iş tecrübesi" talebini hizmetlerde şişkin göstermektedir.

3. 43 Alt Sektörde "Ortalama Yaş" Dağılımı :

43 sektöre göre yapılan ayrıntılı analizde bu son husus daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira, en çok okul eğitimi isteyen (ortalama 7-9 yıl) bankacılık v.b. sektörler ile, genellikle okul dışı eğitime dayanan ve okul eğitimi en düşük seviyede (2-4 yıl) olan gıda içki, tütün, v.b. alt sektörlerin, en yüksek ortalama yaş grubu olan 35-40 yaş grubunda beraberce yer aldığı görülmektedir.

Özellikle hafif sanayide görülen buna benzer örnekler, bir kısım alt sektörlerde okul dışı (çıraklık vs.) eğitimin okul içi eğitimi ikame ettiğine işaret etmektedir. Nitekim, ortalama yaş'm 35-40, yani, en yüksek olduğu sektörler grubunda 17 sektör yer almakta ve bunlardan *altı* tanesi 5-9 yıl ortalama okul içi eğitimli iken, *yedi* tanesi 1-4 yıl eğitimlidir. Okul içi eğitim bakımından, iki zıt uçta bulunan bu sektörlerin aynı bir ortalama yaş grubunda birleşmeleri "iş tecrübesi" yahut okul dışı eğitimin, düşük eğitimli sektörlerde okulda eğitimi ikame ettiğini ispatlamaktadır.

İş tecrübesi talebine etki eden bir başka faktör de, işin gerektirdiği fiziki güç'ün derecesidir. Bu konuda, "işin fiziki güçlüğü" sektörün "ortalama yaş" talebini düşürmektedir.

Nitekim, bu nedenle, tüm madencilik sektörlerinin ne genç (27-30 yaş) ve ne de orta yaşlı (35-40 yaş) grupta değil fakat orta bir grupta (30-35 yaş grubunda) yer aldığı görülmektedir.

En genç yaş grubunda (27-30 yaş), mobilya imalatı ile elektrik makinaları imalatı sektörleri ve bir de (silahlı kuvvetleri de ihtiva eden) bilinmeyen faaliyetlerdekilere vardır. Bu sonuncular içersinde, iş arayan ve geçici olarak marjinal işler yapanlar da dahil durumdadır. (Sektörlerin tam bir dökümü için bkz. Tablo 5 :

1965'e ait olan bu dağılım, on yıldan (1955-65) çok az bir değişme göstermiştir.

Özetleyecek olursak, sektörel "ortalama yaşın" genellikle, hem okul dışı, hem de okul içi eğitime olan talebin etkisiyle arttığı için fizik güçlüğü'nün söz konusu olduğu sektörlerde ise, ortalama yaşın düştüğü söylenebilir. Kabaca bir fikir vermekle beraber, eldeki veriler, okul dışı eğitime olan sektörel talebi, "ortalama yaş'a" bakarak daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymağa imkan vermemektedir.

TABLO 5

Alt Sektörlere Göre İşgücünün Ortalama Yaşı (1965)

Ortalama Yaş (Yıl)	15 ve + Yaş, Yaş Grubu	E + K
İFK Kodu :	ve Alt Sektör Adı :	
	I. 35 - 30 Yaş	
0.	Tarım, Hayvancılık, Ormancılık	
20.	Gıda İmalâtı	
21.	İçki İmalâtı	
22.	Tütün İmalâtı	
27.	Kâğıt İmalâtı	
29.	Deri İmalâtı	
5.	Enerji İmalâtı	
61 a.	Toptan Ticaret	
61 b.	Perakende Ticaret	
(62, 63, 64)	Bankacılık, Sigortacılık ve Gayri Menkul İşler	
71 a.	Demiryolu Ulaştırması	
71 b.	Deniz Ulaştırması	
71 c.	Hava Ulaştırması	
71 e.	Diğer Ulaştırma ve Seyahat Acenteleri	
72.	Depoculuk	
73.	Haberleşme	
(82, 83)	Amme Hizmetleri, Hukuk ve Ticaret Hizmetleri	
	II. 30 - 35 Yaş	
11.	Kömür Madenciliği	
12.	Metal Madenciliği	

Ortalama Yaş (Yıl)	15 ve + Yaş, Yaş Grubu	E + K
IFK Kodu :	ve Alt Sektör Adı :	
13.	Petrol ve Tabii Gaz Madenciliği	
14.	Taş, Toprak Çıkarma	
19.	Diğer Madencilik	
23.	Dokuma İmalâtı	
24.	Giyim İmalâtı	
25.	Kereste İmalâtı	
28.	Matbaacılık İmalâtı	
30.	Kauçuk İmalâtı	
31.	Kimya - Ecza İmalâtı	
32.	Petrol ve Kömür Ürünleri	
33.	Taş, Toprakta Eşya İmalâtı (çimento, porselen, cam)	
34.	Ana Metaller İmalâtı	
35.	Madenî Eşya İmalâtı	
36.	Makine İmalâtı	
38.	Taşıt Araçları İmalâtı	
39.	Diğer İmalât	
4.	İnşaat	
71 d.	Kara Ulaştırması	
81.	İdare Hizmetleri	
84.	Eğlence Hizmetleri	
85.	Şahsî Hizmetler	
	III. 27 - 30 Yaş	
26.	Mobilya İmalâtı	
37.	Elektrik Makinaları İmalâtı	
9.	Bilinmeyen ve Gayri Muayyen Faaliyetler	

II. İKTİSADEN FAAL NÜFUSUN STATÜ DAĞILIMI YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

A. Faal Nüfusun Meslekteki Mevkii ile Uzun Vadeli Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişkinin Analizi:

1. Analizin Mahiyeti :

İstihdamın bünyesi analizinin büyük önem taşıyan bir başka boyutu da çalışanların ekonomik statüsüdür. Uluslararası tasniflerde yerleşmiş adıyla işgücünün meslekteki mevkii denilen bu özellik,

aslında, çalışanların mesleki değil ekonomik statüsünü belirlemektedir. Şöyleki,

Örneğin, bir motor bakım teknisyeni kendi hesabına bir atelye kurup çabırsa, yanında ücretli işçi çalıştırdığı takdirde *işveren* statüsünü kazanmakta, ücret ödemeksizin ailesinin diğer fertlerini beraberinde çalıştırıyor ise *kendi hesabına çalışan* statüsüne geçmekte; yanndakiler de, bu durumda, *ücretsiz aile işçisi* statüsünde sayılmaktadır. Bu üç statü dışında kalanlar ise başkalarının ve kamunun işyerlerinde çalışan ücretli veya maaşlılardır ki bunlar da kısaca *ücretli* statüsünde sayılırlar.

Çalışanların bu anlamda değişen statüleri, gerçekte kişilerin ekonomik statülerini değiştirmektedir⁹.

Bu yazıda, ekonomik statü deyimi ile meslekteki mevki deyimi aynı anlama gelen iki ifade olarak kullanılmıştır.

Sektörlere göre çalışanların ekonomik statülerinin bilinmesi ve formüle edilecek ekonomik ve sosyal politikanın bu husus göz önünde bulundurularak düzenlenmesi zorunludur¹⁰. Zira, örneğin, çalışanların hayat standardını yükseltmeyi amaçlayan yasal asgari ücret uygulamaları ücretli statüsünde çalışan kişilerin ekonomik durumuna olumlu etkiler yapsa da, kendi hesabına çalışmaların önemli bir yer tuttuğu sektörlerde istenen sonucu sağlamayacaktır.

Ekonomik statülerindeki farklılıklar, çalışanların sosyo-ekonomik örgütlenme ve siyasal tercih bakımından da farklı eğilimlerde olmaları sonucunu vermektedir.

Bu özelliklerinden dolayı, işgücünün ekonomik statüsünü tayin eden ekonomik faktörleri ortaya koymak ve işgücünün ekonomik statü açısından tahminlerini yapabilmek, belki de sektörel istihdamın analizinden daha önemli bir konudur.

2. Faal Nüfusun Ekonomik Statü Bakımından Yapısı ve Bu Yapıyı Belirleyen Faktörler :

Uluslararası istatistikler incelendiğinde, gelişmekte olan ülkelerde, *ücretliler dışındaki çalışanlar* grubunun, tüm istihdamın yüz-

9). İşgücünün meslekteki mevki bakımından incelenmesi konusunda burada sadece Türkiye'deki nüfus sayımlarında yer alan tasnif kullanılmıştır. Bu konuda ayrıca, bkz. Prof. Orhan Tuna, *Sosyal Siyasete Giriş*, Sermet Matbaası, İstanbul 1966, sf. 19-21.

de 30 ile 70'i oranına ulaştığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oranın yüzde 15-20'den aşağı düşmediği ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümde uluslararası bir kesit regresyon analizi ile, ücretliler ve bağımsız çalışanlar gruplarının toplam istihdam içerisindeki nisbi önemi tespit edilmektedir.

Ücretliler dışındaki grubun toplam istihdam içerisinde büyük bir yer tuttuğu yukarıda sayılarla açıklanmıştı. Acaba bir ekonomide bu grubun nisbi önemini belirleyen açıklayıcı faktörler nelerdir? Mal ve hizmetlere olan toplam talep gibi bir *talep*, faktörü müdür? Yahut, tüm nüfusun artış hızı ve ona bağlı olarak yüksek bir işgücü arzı baskısı gibi bir *arz* faktörü müdür? Ya da ikisi birden mi, bu nisbi önemi açıklamaktadır? Dikkat edilecek olursa, bu sorular, C. Clark, S. Kuznet, Y. Sabolo'nun Dünya ülkeleri ve Y. Hamurdan'ın Türkiye için sektörel istihdamın bünyesini açıklarken kullanmış oldukları yaklaşım ile tam bir paralellik göstermektedir¹¹. Sözü edilen çalışmalar işgücünün sektörel yapısını ülkelerin kalkınmışlık düzeyiyle (fert başına gelir ile) açıklamaktadır. Bu nedenle aynı analizleri burada yeniden ele almakta fayda görülmemiştir¹².

İşgücü yapısını ekonomik statü bakımından inceleyen ve doğrudan doğruya bu sorulara yönelik, yakın zamana ait, bir uluslar-

10) Bu konuda bkz. Prof. Orhan Tuna, **İstanbul Küçük Sanayii ve Bugünkü Meseleleri**, İstanbul 1950.

11) Bkz. Prof. Dr. Nusret Ekin, **İşgücü ve Ekonomik Gelişme**, İstanbul 1966 ve Bibliyografya; Y. Hamurdan (1975).

12) İlk kez, Batı Avrupa'da sanayi devrimi, işgücünün meslekteki mevkiinde önemli değişmelere yol açmıştır. Daha önce kendi hesabına çalışan veya işveren durumunda bulunan köylü ve esnaf giderek ücretli (veya "ecir") durumuna geçmiştir. Bkz. Prof. Dr. Orhan Tuna, a.g.e., sf' 19, 20, 21.

Bugünün gelişmekte olan ülkelerinde, ücretlileşmeye sebep olan en önemli faktörler olarak bir taraftan ticarî ziraata geçiş ve tarımda makineleşme diğer taraftan da gerek sanayide gerek hizmetlerde kitle üretimine geçiş ve bununla birlikte sermaye yoğun teknolojiler uygulanması ve üretimin ev veya atelye yerine fabrika organizasyonuna dönüştürülmesi sayılabilir. Bütün bu oluşumlar çok defa fert başına gelir artışı ile doğru orantılı olarak artmaktadır.

arası kesit regresyon analizi çalışması mevcuttur¹³. Bu çalışmanın ilgili kısımları bu bölümde kullanılmaktadır.

3. Sektörlere Göre Faai Nüfusun Ekonomik Statü Açısından Analizi :

Ücretliler dışındaki gruba dahil olan üç kategoriden, ücretsiz aile işçileri, uluslararası istatistiki verilerin standart olmaması, nedeniyle analizin dışında bırakılmıştır. Toplam talebin bir göstergesi olarak fert başına GSYH açıklayıcı değişkeni ile her statü grubunun toplam istihdamdaki yüzdesi arasındaki ilişki ayrı ayrı araştırılmıştır¹⁴.

$$E_{ij}/E = i (Y/N) \quad (1)$$

E_{ij}/E i sayılı sektörde ($i = 1, 2, 3$), çalışan ve j ($j = 1, 2$) işgücü statüsünde bulunan istihdamın toplam istihdama oranı (%)

Y/N Fert başına GSYH, 1960 A.B.D. \$'ı cinsinden.

i (1 : tarım, 2 : Sanayi; 3 : Tüm hizmetler sektörleri)

j (1 : İşveren + kendi hesabına çalışanlar; 2 : Ücretliler).

Araştırmacının açıklamasına göre, noktalı diyagramların incelenmesi sonunda, ilişkilerin eğrisellik gösterdiği görülmüş ve tam logaritmik regresyon modelleri en küçük kareler metodu ile çözülmüştür.

Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ayrı ayrı ele alınmasına kıyasla birleştirilmiş bir örneklem daha iyi sonuç vermiştir. İstatistik verilerinin değişik özelliklerinden dolayı Hindistan, Zambiya ve Portekiz hariç bırakılarak, 15 gelişmiş ve 27 gelişmekte olan, toplam olarak 42 ülkeyi ihtiva eden 1960'a ait bir örneklem kullanılmıştır. Türkiye de buna dahildir. Bulunan korelasyon katsayıları (r değerleri) şöyledir. Bkz. Tablo :6

13) K. Wohlmouth (ed.), **Employment Creation in Developing Societies**, Preager 1973, sf. 198 - 230.

14) K. Wohlmouth, a.g.e., sf. 199 - 200.

TABLO 6

**İktisaden Faal Nüfusun Statü Dağılımı Yönünden İncelenmesi :
Kalkınma ile Meslekteki Mevki Yapısı Arasında
Korelasyon Katsayıları**

Meslekteki Mevkii Grubu	Tüm Ekonomi	Tarım	Sanayi	Tüm Hizmetler
Kendi işinde çalışanlar (*)	— 0,84	— 0,84	— 0,12	— 0,13
Ücretliler	0,76	0,48	0,88	0,85

(*) İşveren ve kendi hesabına çalışanlar dahil, ücretsiz aile işçileri hariçtir.

Not : Kalkınma göstergesi : Fert başına GSYH (1960 ABD \$'ı olarak).

Tarım sektörü hariç, Ej/E ile Y/N arasında ücretliler için pozitif, kendi işinde çalışanlar için ise negatif bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Kendi işinde çalışanlar grubunda tüm ekonomi ve tarım sektörü için (r) değerleri yüksek ve regresyon katsayıları da geçerli bulunmakta, sanayi ve hizmetler sektörleri için ise durum tamamen tersinedir. Diğer bir ifade ile, kalkınma ile beraber tüm ekonomide ve tarımda kendi işinde çalışanlar oranı azalmaktadır. Ülkede, ücretliler oranı ise artmaktadır. Ancak bu eğilimin, sanayi ve hizmetler sektöründeki kendi işinde çalışanlar için geçerli olmadığı ortaya çıkmıştır. İstatistikî bakımdan geçerli bulunan denklemler aşağıda verilmiştir. Bkz. Tablo : 7

Kısacası, kalkınma süreci içerisinde, kendi işinde çalışanların tümünün işçi olacakları görüşü (ekonominin bütünü için varit ise de sektörel düzeyde) sanayi ve hizmetler sektörleri için geçerli değildir. Ayrıca, tarım sektöründe "kendi işinde çalışanların" azalması kesin ise de ücretlilerin durumu tamamen açık değildir.

SONUÇ

Kalkınma ile birlikte ülkede kendi işinde çalışanlar oranı azalmakla beraber, sanayi ve hizmetlerde bile ücretliler dışındaki çalışanlar tüm faal nüfusun içerisinde büyük bir yer tutmağa devam edecektir. Bu kitlenin refahının artırılması ise, gerek beşeri sermaye, gerek istihdamın diğer koşulları açısından bu statüdeki çalışanların üretimdeki etkenliklerinin artırılmasına bağlı bulunmaktadır.

TABLO 7

**Kalkınma ile Meslekteki Mevki Yapısı Arasında
Regresyon Analizi Sonuçları**

a. Kendi İşinde Çalışanlar (İşverenler + K.H.Ç.) :		
Tüm Ekonomi :		
Log (E _i /E) = 2,395 — 0,374 log (Y/N)	r = 0,84	
(0,038)		
Tarım :		
Log (E _i /E) = 2,810 — 0,630 log (Y/N)	r = 0,84	
(0,064)		
b. Ücretliler :		
Tüm Ekonomi :		
Log (E _j /E) = 0,679 + 0,386 log (Y/N)	r = 0,76	
(0,052)		
Sanayi :		
Log E _j /E = 0,634 + 0,688 log (Y/N)	r = 0,88	
(0,060)		
Hizmetler :		
Log (E _j /E) = 0,120 + 0,453 log (Y/N)	r = 0,85	
(0,044)		

BİBLİYOGRAFYA

- BECKER, G.S., **Human Capital**, Columbia University Press, 1964.
- GLAUG, M. (ed.), **Economies of Education**, Penguin Modern Economies, London, 1968.
- Bureau International du Travail, **La Croissance Sectorielle de l'emploi**, Genève, 1969.
- CLARK, Colin, **The Conditions of Economic Progress**, Mac Millan and Co. Ltd., London, 1957.
- DEMİR, N., **Türkiye'de Tarımsal İnsangücü Stoku (1970 - 71)**, DPT, SPD, Ankara, Eylül, 1971 (teksir).
- EIDE, K., **The Cost Structure of Turkish Higher Education**, The Republic of Turkey, Prime Ministry, State Planning Organization, Pub. No. SPO : 822, SPD : 189, Ankara, October, 1969.
- EKİN, N., **İlgücü ve Ekonomik Gelişme**, İstanbul, 1966.
- HAMURDAN, Y., "Surplus Labor in Turkish Agriculture", **Employment and Unemployment Problems of the Near East and South Asia**, 2 Vol. (ed.), R.E. Ridker ve H. Lubell, Delhi, Vikas Publications, 1971.
- HAMURDAN, Y., **Türkiye'de İstihdamın Yapısı ve Yönlendirilmesi**, İst. Üniv. İktisat Fakültesine sunulmuş doktora tezi, 1975.
- JOHNSON, H.G., "Towards a Generalized Capital Accumulation Approach to Development", OECD, **The Residual Factor and Economic Growth**, Paris 1964.
- GRÜGER, A.O., "Factor Endowments and Per Capita Income Differences Among Countries", **The Economic Journal**, Sept. 1968.
- GRUEGER, A.O., "Turkish Education and Manpower Development", **Essays on Labor Force and Employment in Turkey**, (ed.) D. Miller, 1970, Ankara.
- KUZNETS, S., **Modern Economic Growth, Rate, Structure and Spread**, Yale University Press, New Haven and London, 1969.
- TUNA, Orhan, **İstanbul Küçük Sanayii ve Bugünkü Meseleleri**, Birinci Kitap, İstanbul, 1950.
- TUNA, Orhan, **Sosyal Siyasete Giriş**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1966.

- TUNA, Orhan, *Türkiye'de Mesleki ve Teknik Eğitim, (Bir Envanter Çalışması)*, Türkiye İşverenler Sendikası Yayınları, Ankara, 1973.
- ÖZELLİ, M.T., 'The Estimates of Private Internal Rates of Return on Educational Investment in the First Turkish Republic, 1923 - 60', (ayrı baskı) *The Int. Journal of Middle East Studies*, I, sf. 154 - 176.
- SABOLO, Y., *La Presivision Sectorielle de L'emploi - Recherche Methodologique Appliquee*, Juin 1967, BIT, Genève.
- SCHULTZ, T.W., "Investment in Human Capital", *American Economic Review*, Cilt 51, 1961.
- WOHLMOUTH, K. (ed.), *Employment Greation in Developing Societies*, Preager, 1973.